

ρευμάτων, έγινε χρηματικό έμπορεύμα, και μόνο από τη στιγμή που έγινε πιά χρηματικό έμπορεύμα, διαφέρει η μορφή IV από τη μορφή III, ή η γενική μορφή της αξίας έχει μετατραπεί στη χρηματική μορφή.

Η άληη σχετική έκφραση της αξίας ενός έμπορεύματος, λχ. του πανιού, με το έμπορεύμα που λειτουργεί κιάλας σάν χρηματικό έμπορεύμα, λχ. με το χρυσό, είναι η μορφή της τιμής. Έπομένως ή «μορφή της τιμής» του πανιού είναι:

$$20 \text{ πήγες πανί} = 2 \text{ ούγγες χρυσός,}$$

ή αν οι 2 ούγγες χρυσός έχουν το νομισματικό όνομα 2 λίρες στερλίνες:

$$20 \text{ πήγες πανί} = 2 \text{ λίρες στερλίνες.}$$

Η δυσκολία στην έννοια της χρηματικής μορφής περιούζεται στην κατανόηση της γενικής ισοδυναμικής μορφής, δηλ. της γενικής μορφής της αξίας γενικά, της μορφής III. Η μορφή III αντίστροφα παραμένη ανάλλεται στη μορφή II, στην αναπληρωμένη μορφή, ενώ συστατικό της στοιχείο είναι η μορφή I: 20 πήγες πανί = 1 σακάκι ή χ έμπορεύμα A = ψ έμπορεύμα B. Γιαυτό, ή άληη μορφή του έμπορεύματος είναι το σέπμα της χρηματικής μορφής:

4. Ο ΦΕΤΙΚΟΣ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ ΤΟΥ ΕΜΠΟΡΕΥΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΜΥΣΤΙΚΟ ΤΟΥ.

Ένα έμπορεύμα φαίνεται από την πρώτη ματιά σάν ένα αιώονητο συνηθισμένο πράγμα. Η άνάλυσή του δείχνει ότι είναι ένα πολύ σημαντικό πράγμα, γεμάτο από μεταφυσική ουσία και θεολογικές παραξενιές. Σάν αξία χρήσης δεν έχει τίποτα το μυστηριώδες, αδιάφορο αν το ξετάω από την άποψη ότι κατοποιεί με τίς ιδιότητες του ανθρώπινες ανάγκες, ή αν τίς ιδιότητες αυτές τίς άποχά σάν προϊόν ανθρώπινης εργασίας. Είναι πεντακάθορο ότι ο άνθρωπος με τη δράσή του μεταβάλλει τίς μορφές των φυσικών υλών με έναν τρόπο που του είναι ωφέλιμος. Η μορφή του ξύλου λχ. μεταβάλλεται όταν φτιάχνουν απ' αυτό ένα τραπέζι. Παρ' όλα αυτά το τραπέζι παραμένει ξύλο, ένα κοινό αισθητό πράγμα. Μόλις όμως εμφανίζεται σάν έμπορεύμα, μετατρέπεται σε αισθητό υπερασθητό πράγμα. Δέ σέκεται μόνο με τά πόδια του στο έδαφος, μά άπέναντι σε όλα τ' άλλα έμπορεύματα πατάει με το κεφάλι κάτω κι άρχίζει το ξυλένιο του κεφαλιού μά γεννοβολά φαντασολιξίες, πιά θανασιές άκόμα κι από τό άν άρχίζει νά γροσσει στα καλά καθούμενα²⁶.

Ο μυστικιστικός χαρακτήρας του έμπορεύματος δεν ζητηδλει λοιπόν από την αξία του χρήσης. Άκόμα λιγότερο ζητηδλει από τό περιεχόμενο των στοιχείων που καθορίζουν την αξία. Γιατί, πρώτο, όσο διαφορετικές κι αν είναι οι ωφέλιμες εργασίες ή οι παραγωγικές δρα-

στηότητες, άποτελεί φυσιολογική άλήθεια ότι είναι λειτουργίες του ανθρώπινου όργανισμού και τίς κάθε μία τέτια λειτουργία, όποια κι αν είναι το περιεχόμενο και ή μορφή της, είναι στην ουσία ζώδεμα μυαλού, νέους, μύλων, αισθητηρίων οργάνων κλπ. του ανθρώπου. Δεύτερο, όσο γι' αυτό που βρίσκεται στη βάση του καθορισμού του μεγέθους της αξίας, δηλ. ή χρονική διάρκεια αυτού του ζώδεματος ή ή ποσότητα της εργασίας, ή ποσότητα διακρίνεται άκόμα και άπτά από την ποιότητα της εργασίας. Σ' όλες τίς κοινωνικές καταστάσεις, αν και όχι στόν ίδιο βαθμό στις διάφορες βαθμίδες ανάπτυξης, έπρεπε νά ενδιαφέρει τους ανθρώπους ο χρόνος εργασίας που άπαιτεί ή παραγωγή των μέσων συντήρησης²⁶. Τέλος, από τη στιγμή που κατά κάποιον τρόπο οι άνθρωποι εργάζονται ο ένας για τόν άλλον, άποχάει και ή εργασία τους μία κοινωνική μορφή.

Άπό πού πηγάζει λοιπόν ο αινωματικός χαρακτήρας του προϊόντος της εργασίας μόλις το προϊόν αυτό παίρνει τη μορφή του έμπορεύματος; Όλοφάνερα άπ' αυτή την ίδια τη μορφή. Η ομοιότητα των ανθρώπινων εργασιών άποχάει την εμπράγματη μορφή της όμοιας αξιακής άντικειμενικότητας των προϊόντων της εργασίας. Τό μέτρο του ζώδεματος της ανθρώπινης εργασίας με τη χρονική της διάρκεια άποχάει τη μορφή του μεγέθους της αξίας των προϊόντων της εργασίας. Τέλος οι σχέσεις άνάμεσα στους παραγωγούς, μέσα στις όποιες πραγματοποιούνται, άπτοι οι κοινωνικοί καθορισμοί των εργασιών τους, άποχάει την μορφή μιας κοινωνικής σχέσης των προϊόντων της εργασίας.

Τό μυστηριώδες της έμπορευματικής μορφής συνίσταται λοιπόν άκλόιστα στο ότι άναναλλεί στους ανθρώπους τά κοινωνικά χαρακτηριστικά τίς δουλιές τους σάν υλικά χαρακτηριστικά των προϊόντων της εργασίας, σάν φυσικές κοινωνικές ιδιότητες αυτών των πραγμάτων, και γιατί ο κοινωνική σχέση των παραγωγών με τη συνολική εργασία φαίνεται ο άπτοις σάν μια κοινωνική σχέση άντικειμένων που ύπάγει έξω άπ' αυτούς. Μ' αυτό τό quid pro quo τά προϊόντα της εργασίας γίνονται έμπορεύματα, αισθητά υπερασθητά ή κοινωνικά πράγματα. Έτσι και ή φωτεινή έντύπωση ενός πράγματος στο όπτικο νείου δεν παρουσιάζεται σάν ύποκειμενικός ερεθισμός του ίδιου του όπτικού νείου, άλλα σάν άντικειμενική μορφή ενός πράγματος που βρίσκεται έξω άπ' τό μάτι. Όταν όμως βλέπει κανείς έκπέμματα πραγματικά φως από ένα πράγμα, από ένα έξωτερικό άντικείμενο, σε ένα άλλο πράγμα, στο μάτι. Πρόκειται για μία φυσική σχέση άνάμεσα σε φυσικά πράγματα. Άντίθετα, ή έμπορευματική μορφή και ή

²⁶ Υπομνήσκηση στη 2η έκδοση. Οι άρχαίοι γεωμνοί ύπολόγισαν τό μέγεθος ενός μόρζεν [2 1/2 — 3 1/2 στέριματα Σημ. Μετ.] γής με βάση τη δομική υλική ήμερας και γιαντό όνόμαζαν τό μόρζεν Tagwerk (ή Tagwanne) (journale ή journal, terra journal, journalis ή diornalis, [μεροκάματο. (Σημ. Μετ.)], Mannwerk, Manskraft, Mannshahd, Mannshauer κλπ. Bléte: Georg Ludwig von Maarr: «Einleitung zur Geschichte der Mark-, Hof-, usw. Verfassung etc.» München 1854, σελ. 129 κ.έ.

²⁵ Δεν έγινυε παρά νά θυμηθώ ότι ή Κίνα και τά τραπέζιά της άρχιζαν νά γροσσουν, όταν όλος ο ύπόλοιπος κόσμος φωνάζαν ότι μένει άκίνητος—pour encourager les autres [μά νά ενθουσιώσουν τους άλλους].

ἀξιακή σχέση των προϊόντων εργασίας με την οποία εμφανίζεται δεν έχει απόλυτως καμιά σχέση με την υλική τους φύση και με τις εμπόγαμτες σχέσεις που άπορεύουν απ' αυτήν. Πρόκειται μόνο για την καθορισμένη κοινωνική σχέση των ίδιων των ανθρώπων που παίρνει εδώ τη φαντασμαγορική μορφή μιάς σχέσης ανάμεσα σε πράγματα. Για να βρούμε λοιπόν μιά αναλογία, πρέπει να καταφύγουμε στη νεφελώδη περιγραφή του θρησκευτικού κόσμου. Έδώ τα προϊόντα του ανθρώπινου κεφαλιού φαίνονται σά να είναι προικισμένα με δική τους ζωή, σάν αυτοτελείς μορφές που βρίσκονται σε σχέσεις μεταξύ τους και με τους ανθρώπους. Το ίδιο γίνεται και στον κόσμο των εμπορευμάτων με τα προϊόντα του ανθρώπινου χεριού. Αυτό το όνομαζω φετιχισμό, που κολιέει στά προϊόντα της εργασίας μόλις άρχισουν να παράγονται σάν εμπορεύματα, και που γιατί είναι άξιοποιος από την εμπορευματική παραγωγή.

Αιτός ό φετιχικός χαρακτήρας του κόσμου των εμπορευμάτων ηγνάξει, όπως το δείξαμε κώλας με την πιο πάνω ανάλυση, από τον ιδιόμορφο κοινωνικό χαρακτήρα της εργασίας, που παράγει εμπορεύματα.

Γενικά τά άντικειμενα χρήσης γίνονται εμπορεύματα μόνο γιατί είναι προϊόντα άτομικών εργασιών που άσπώνται ή μιά άνεξάρτητα από την άλλη. Το σύνολο αυτόν των άτομικών εργασιών άποτελεί τη συνολική εργασία της κοινωνίας. Έπειδή όι παραγωγοί έρχονται σε κοινωνική έπαφή μόνο με την άνταλλαγή των προϊόντων της εργασίας τους και τά ειδικά κοινωνικά χαρακτηριστικά των άτομικών τους εργασιών φανερώνονται μόνχα μέσα στά πλαίσια αυτής της άνταλλαγής. Μ' άλλα λόγια όι άτομικές εργασίες δρουν στην πράξη σάν μέλη της συνολικής εργασίας της κοινωνίας μόνο μέσω των σχέσεων που ή άνταλλαγή φέρνει τά προϊόντα της εργασίας μεταξύ τους και μέσω αυτόν των προϊόντων τους ίδιους τους παραγωγούς. Γιαυτό, όι κοινωνικές σχέσεις των άτομικών τους εργασιών φαίνονται στους τελευταίους αυτό που είναι, δηλ. όχι σάν άμεσα κοινωνικές σχέσεις των προσώπων στίς δουλιές τους, μά αντίθετα σάν έμμεσάμες σχέσεις των προσώπων και σάν κοινωνικές σχέσεις των πραγμάτων.

Μόνο μέσα στά πλαίσια της άνταλλαγής τους άποτούν τά προϊόντα της εργασίας μιά κοινωνικά όμοια αξιακή άντικειμενωτικότητα, που ξεχωρίζει από την υλική διαφορητική άντικειμενωτικότητα χρήσης τους. Αιτή ή διάσπαση του προϊόντος της εργασίας σε όφελιμο πράγμα και σε πράγμα με αξία πραγματοποιείται στην πράξη μόνο από τότε που ή άνταλλαγή άπόχτησε πιά άρκετή έκταση και σπουδαιότητα, ώστε να παράγονται όφέλιμα πράγματα ειδικά για την άνταλλαγή και έπομένως ό χαρακτήρας των πραγμάτων σάν αξίες παίρνεται ύπόψη μέσα στην ίδια κώλας τήν παραγωγή τους. Απο τή στιγμή αυτή όι άτομικές εργασίες των παραγωγών άποτούν πραγματικά διπλό κοινωνικό χαρακτήρα. Απο τή μιά είναι ύποχρεωμένες σάν καθορισμένες όφέλιμες εργασίες να ίκανοποιούν μιά καθορισμένη κοινωνική ανάγκη και ν' άποδείχνουν έτσι ότι είναι κατάλληλες σάν κώλας της συνολικής έρ-

γασίας του άυθόρημτου συστήματος του κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας. Απο την άλλη ίκανοποιούν τίς πολυκοιλίες ανάγκες των ίδιων των παραγωγών τους, μόνο έφόσον κάθε ξεχωριστή όφέλιμη άτομική άτομική μορφή ν' άνταλλάσσεται με όποιοδήποτε άλλο όφέλιμο είδος άτομικής εργασίας και έπομένως θεωρείται ίση μ' αυτά. 'Η ίσότητα toto coelo [άτ' όλες τίς άπόψεις] διαφορητικών εργασιών μορφή νά ύπάρχει μόνο στην άφαίρεση από την πραγματική τους άνισότητα στην άναγωγή τους στο κοινό εκείνο χαρακτηριστικό, που τόχουν σάν έξοδα ανθρώπινης εργατικής δύναμης άφηρημένης ανθρώπινης εργασίας. Το μναλό των άτομικών παραγωγών άντανταλάει αυτόν τό διπλό κοινωνικό χαρακτήρα των άτομικών τους εργασιών μόνο με τίς μορφές που εμφανίζονται στην πραγματική κυκλοφορία, στην άνταλλαγή των προϊόντων—άντανταλάει δηλ. τον κοινωνικό όφέλιμο χαρακτήρα των άτομικών τους εργασιών με τή μορφή ότι τό προϊόν της εργασίας πρέπει νά είναι όφέλιμο, και μάλιστα όφέλιμο για άλλους—άντανταλάει μ' άλλα λόγια τον κοινωνικό χαρακτήρα της ύσότητας των διαφορητικών στο είδος τους εργασιών με τή μορφή ότι αυτά τά διαφορετικά από υλική άποψη πράγματα, τά προϊόντα της εργασίας έχουν τό κοινό χαρακτηριστικό νά είναι αξίες.

Έπομένως, όι άνθρωποι δεν συσχετίζονται μεταξύ τους τά προϊόντα της εργασίας τους σάν αξίες επειδή τά πράγματα αυτά χρηματιούνται γι' εστούς σάν άτάλα εμπόγαμτα περιβλήματα όμοειδούς ανθρώπινης εργασίας. Αντίστροφα. Έξισώνοντας στην άνταλλαγή τό ένα με τό άλλο τά διαφορετικά προϊόντα τους σάν αξίες, έξισώνουν μεταξύ τους τίς διάφορες εργασίες τους σάν ανθρώπινη εργασία. Δεν τό ξέρουν αυτό, μά τό κάνουν²¹. Έτσι λοιπόν, δεν είναι γραμμένο στο κώτελο της αξίας τί πράγμα είναι. 'Η αξία αντίθετα μετατρέπει κάθε προϊόν της εργασίας σε κοινωνικό ίερογλυφικό. Άργότερα όι άνθρωποι προσπαθούν νά άποκρυπτογραφήσουν τό νόημα του ίερογλυφικού και ν' ανακαλύψουν τό μυστικό του δικού τους κοινωνικού προϊόντος, γιατί ό καθορισμός των άντικειμενων χρήσης σάν αξίες είναι δικό τους κοινωνικό προϊόν, όπως ίχ, και ή γλώσσα. 'Η καταπίνότερη έπιστημονική άνακάλυψη ότι τά προϊόντα της δουλιές σάν αξίες είναι άπόλυς έμπελάματες έκφράσεις της ανθρώπινης εργασίας που έξοδεύτηκε για την παραγωγή τους, σημειώνει έπαχη στην ιστορία της έξέλιξης της ανθρώπινης, δεν διαλύει όμως σε καμιά περίπτωση την έμπελάματη άπατηλή όψη του κοινωνικού χαρακτήρα της εργασίας. Αιτό λοιπόν που ίσχυει μόνο γι' αυτή την ιδιαιτερεη μορφή παραγωγής, για την εμπορευματική παραγωγή, ότι δηλαδή ό ειδικός κοινωνικός χαρακτήρας των άνεξάρτητων της μιάς από την άλλη άτομικών εργασιών συνί-

²¹ Υποσημείωση στη 2η έκδοση. Γιαυτό, όταν ό Γαλιάνο λέει: 'Η αξία είναι μιά σχέση άνάμεσα σε δύο πρόσωπα.—La Ricchezza è una ragione tra due persone—θέταρε να προσέξει: μιά σχέση που κρύβεται κάτω από ένα εμπόγαμτο περιβλήμα (*Galvani*: «Della Moneta», σελ. 221, τόμ. ΙΙΙ της συλλογής *Classici*: «Scrittori Classici Italiani di Economia Politica». Parte Moderna. Milano 1803).

σταται στο ότι είναι τους σάν ανθρώπινη εργασία και ότι παίρνει τη μορφή του άξιασού χαρακτήρα των προϊόντων της εργασίας, φαίνεται, πρὶν ὅπως και ὕστερα ἀπ' αὐτή τὴν ἀνακάλυψη, στους ἀνθρώπους πού ἐπηρεάζονται ἀπὸ τὶς σχέσεις τῆς ἐμπορευματικῆς παραγωγῆς ἐξίσου ὀρασιακῆ ὅπως και ἡ μορφή τοῦ ἄρα σάν φυσικοῦ σώματος ἔμεινε ἡ ἴδια ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐπιστημονικὴ ἀνάλυσή του στά στοιχεῖα του.

Αὐτὸ πού πρὶν ἀπ' ὅλα ἐνδιαφέρει πραγματικὰ τοὺς ἀνταλλαχτέρες προϊόντων εἶναι τὸ ζήτημα, πόσα ξένα προϊόντα θὰ πάρουν γιὰ τὸ δικὸ τους τὸ προϊόν, δηλ. με βάση ποῖες ἀναλογίες ἀνταλλάσσονται τὰ προϊόντα μεταξύ τους. Ἀπὸ τὴ στιγμή πού οἱ ἀναλογίες αὐτές ἔχουν ὁμοιότητα ὡς τὸ σημεῖο πού ἀποχτοῦν κάποια ἀπὸ συνήθεια σταθερότητα, φαίνονται σά νὰ πηγαῖουν ἀπὸ τὴ φύση τῶν προϊόντων τῆς εργασίας, εἶται πού λχ. ἓνας τόνος σίδηρο νὰ ἔχει ἴση ἀξία με 2 οὐγγιές χρυσό, ὅπως μιά λίβρα χρυσὸς και μιά λίβρα σίδηρο ἔχουν τὸ ἴδιο βάρος, παρὰ τὶς διαφορητικὰ φυσικὰ και χημικὰ ἰδιότητές τους. Πραγματικὰ, ὁ ἀξιασὸς χαρακτήρας τῶν προϊόντων τῆς εργασίας παγιώνεται μόνον με τὴν πραγματοποίησή τους σάν ἀξιακὰ μεγεθῆ. Τὰ τελευταῖα μεταβάλλονται διαρκῶς ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴ θέλησή, τὴν πρόγνωση και τὶς πράξεις τῶν προσώπων πού ἀνταλλάσσουν. Ἡ δική τους κοινωνικὴ κίνησις ἔχει γι' αὐτοὺς τὴ μορφή μᾶς κίνησις πραγμάτων πού τοὺς ἐλέγχουν ἀντὶ νὰ τὰ ἐλέγχουν. Χρειάζεται νὰ ἔχει ὁλοκληρωθεὶ ἡ ἀνάπτυξη τῆς ἐμπορευματικῆς παραγωγῆς, προτοῦ ἐξ-πληθῆσι ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν πείρα ἡ ἐπιστημονικὴ κατανόησις ὅτι οἱ ἀτομικὲς ἐργασίες πού ἀσπυνοῦνται ἀνεξάρτητα ἡ μιά ἀπὸ τὴν ἄλλη, πού ὅμως ἐξαρτοῦνται ὁλοπλήρως ἡ μιά ἀπὸ τὴν ἄλλη σάν αὐτοφρεῖς κρῖκοι τοῦ κοινωνικοῦ καταμερισμοῦ τῆς εργασίας, ἀνάγονται διαρκῶς στοῦ κοινωνικοῦ ἀναλογικοῦ μέτρο τους, γιατί ὁ κοινωνικὰ ἀναγκαῖος χρόνος ἐργασίας πού ἀπαυτεῖται γιὰ τὴν παραγωγή τους ἐπιβάλλεται βίαια σάν οὐσησιακὸς φυσικὸς νόμος στὶς τυχαῖες και πάντα κυμαινόμενες ἀνταλλαχτικὰς σχέσεις τῶν προϊόντων τους, ὅπως ἐπιβάλλεται ὁ ἕνας λχ. ὁ νόμος τῆς βαρύτητας, ὅταν γυρμηθεῖ τὸ σάπι του πάνω στοῦ ἴδιου του τὸ κεφάλι.²⁸ Γιναὸ, ὁ καθορισμὸς τῶν μεγεθῶν τῆς ἀξίας ἀπὸ τὸ χρόνο ἐργασίας ἀποτελεῖ ἓνα μυστικὸ πού κρυφταῖ πῶς ἀπὸ τὶς ὁρατὲς κινήσεις τῶν σχετικῶν ἀξῶν τῶν ἐμπορευμάτων. Ἡ ἀνακάλυψη τὸν ἀναφεῖ τὴν ἀπατηλὴ ὄψη ὅτι τὰ ἀξιακὰ μεγεθῆ τῶν προϊόντων τῆς ἐργασίας καθορίζονται ἄπὸ τὴν τυχαία, δὲν ἀναφεῖ ὅμως καθόλου τὴν ἐμπειριατικὴ μορφή τους.

Ἡ σκέψη γιὰ τὶς μορφές τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς, ἐπομένως και ἡ ἐπιστημονικὴ τους ἀνάλυσις, ἀπολύνεται γενικά ἓνα δρόμο ἀντίθετο ἀπὸ τὴν πραγματικὴ ἐξέλιξη. Ἄρχιζει post festum [κατόπι ἐορτῆς], δηλ. με τὴ ὁλοκληρωμένα ἀποτελέσματα τῶν προησῶ ἀνάπτυξης. Οἱ μορφές,

²⁸ «Τὶ νὰ σκεφτοῦμε γιὰ ἓνα νόμο πού μορεῖ νὰ ἐπιβάλλεται μόνον με περιωδικὰς ἐπαναστάσεις; Πρόκειται ἀκριβῶς γιὰ ἓνα φυσικὸ νόμο πού στηρίζεται σὴν ἑλευθερὴ ἐκτίρησις ἀπὸ μέρους τῶν ἀνθρώπων πού θίγει». (Friedrich Engels: «Umriss zu einer kritik der Nationalökonomie», στὰ «Deutsch-Französische Jahrbücher», herausgegeben von Arnold Ruge und Karl Marx. Paris 1844.)

πού βρίζουν στὰ προϊόντα τῆς δουλιὰς τῆ σφραγίδα τοῦ ἐμπορευματος και πού ἐπομένως ἀποτελοῦν προϋποθέσεις τῆς ἐμπορευματικῆς κολοφορίας, ἔχουν καὶ αὐτοὶ τὴ σταθερότητα φυσικῶν μορφῶν τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, προτοῦ οἱ ἀνθρώποι προσπαθοῦν νὰ κατανοήσουν ὅχι τὸν ἱστορικὸ χαρακτήρα αὐτῶν τῶν μορφῶν, πού μᾶλλον τὶς θεωροῦν καὶ αὐτὸς ἀνάλογοιτες, μὰ τὸ περιχρῶμε τοὺς. Ἔται μόνον ἡ ἀνάλυσις τῶν τιμῶν τῶν ἐμπορευμάτων δὴγησον στὸν προσδιορισμὸ τοῦ μεγεθῶν τῆς ἀξίας, μόνον ἡ κοινὴ χρηματικὴ ἔκφρασις τῶν ἐμπορευμάτων δὴγησον σὴν παγίωση τοῦ ἀξιασού τους χαρακτήρα. Μὰ ἴσως αὐτὴ ἡ ὁλοκληρωμένη μορφή—ἡ χρηματικὴ μορφή—τοῦ κόσμου τῶν ἐμπορευμάτων, ἀντὶ ν' ἀποκάλυψη, συγκαλύψε με ἓνα κέλυ ἀπὸ πράγματα τῶν κοινωνικῶν χαρακτήρα τῶν ἀτομικῶν ἐργασιῶν, ἐπομένως και τὶς κοινωνικὰς σχέσεις τῶν ἀτομικῶν παραγωγῶν. Ὅταν λέω ὅτι τὸ σακίκα, τὰ ἰσοδύματα κλπ. ἀναφέρονται στοῦ πανὶ σάν τὴ γενικὴ ἐνοίκωσις τῆς ἀρηρημένης ἀνθρώπινης ἐργασίας, χριπαῖε σὰ μᾶτα ὁ παραλογισμὸς αὐτῆς τῆς ἔκφρασις. Ὅταν ὅμως οἱ παραγωγοὶ τοῦ σακίκα, τὸν ἰσοδύμητων κλπ. συσχετίζου τὰ ἐμπορευματα αὐτὰ με πανί—ἡ με χρυσὸ και ἄσημ, πράγμα πού δὲν ἀλλάζει τίποτα σὴν ἰσότηση—σάν γενικὸ ἰσοδύναμο, τότε ἡ συσχέτισις τῶν ἀτομικῶν τους ἐργασιῶν με τὴ συνολικὴ ἐργασία τῆς κοινωνίας τοὺς φαίνεται ἀκριβῶς μ' αὐτὴ τὴν παραλογικὴ μορφή.

Τέτων εἰδῶν μορφές ἀποτελοῦν ἀκριβῶς τὶς κατηγορίες τῆς ἀπτικῆς οἰκονομικῆς. Εἶναι κοινωνικὰ ἰσχύουσες και ἐπομένως ἀντικειμενικὲς μορφές νόησις (Gedankenformen) γιὰ τὶς σχέσεις παραγωγῆς αὐτοῦ τοῦ ἱστορικοῦ καθορισμένου κοινωνικοῦ τρόπου παραγωγῆς, τῆς ἐμπορευματικῆς παραγωγῆς. Γιναὸ, μᾶς κατανοήσουμε σὲ ἄλλες μορφές παραγωγῆς ἐξαρτινέται ἀμέσως ὁλος ὁ μυστικισμὸς τοῦ κόσμου τῶν ἐμπορευμάτων, ὄλη ἡ γοητεία και φαντασματικότητα πού περιβάλλουν σάν μ' ἓνα σύννεφο τὰ προϊόντα τῆς ἐργασίας πάνω σὴ βάση τῆς ἐμπορευματικῆς παραγωγῆς.

Καὶ μιά πού τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας τῆς ἀρέσουν οἱ ροβινσονιδῶς,²⁹ ἄς ἐπισκεφτοῦμε πρῶτα τὸ Ροβινσῶνα στοῦ νησι του. Ὅσο μετρώφωρον ἡ ἄν εἶναι ἀπὸ φυσικοῦ τοῦ, ἔχει ὡστόσο νὰ ἱκανοποιεῖται διάφορες ἀνάγκες και γιναὸ εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ ἔκτελει διάφορον ἔργων ἐπιφθίμους ἐργασίας, νὰ φτιάξη ἐργαλεῖα, νὰ κατασκευάζει ἔπιπλα, νὰ ξεψηρῶναι λάμα, νὰ φασεῖει, νὰ κινητῆ κλπ. Γιὰ τὶς προσενῆς και τὰ παρόμοια δὲ μιλάμε εἶδη, γιατί ὁ Ροβινσῶνας μᾶς

²⁹ Ἐπισκεψοῦμε σὴν 2η ἐκδοσή. Καὶ ὁ Ροβινσῶν δὲν ἔμεινε ζωῆς τῆ ροβινσονιδῶ του. «Ἦν πρῶτο φασά και τὸν πρῶτο κληρῶ τοὺς βάζει ἀμέσως ν' ἀναλύσσουν σάν κάτοικο ἐμπορευμάτων φασά και θηρίαματα ἀνάλογα με τὸ χρόνο ἐργασίας πού ἔχει ἀντικειμενοποιηθεῖ σ' αὐτῆς τὶς ἀνταλλαχτικὰς ἀξίες. Με τὴν ἐλευθερία αὐτὴ διακρίτει τὸν ἀναρχισμὸ βάζοντας τὸν πρῶτο φασά και τὸν πρῶτο κληρῶ νὰ συμβουλευοῦνται τὸν πίνακα τῶν ἀποσβῶσεων πού ἴσως τὸ 1817 σὺν χρηματισμοῦ τοῦ Λονδῆνον γιὰ νὰ ἐπιμῆρουν τὰ ἐργαλεῖα τῆς δουλιὰς τους. Φαίνεται ὅτι τὰ «Παραλλήλογραμμα τὸν κληρῶ Ὄνεν» ἴηται ἡ μοναδικὴ «κοινωνικὴ μορφή πού γινῶντε ἐξῶ ἀπὸ τὴν ἀσπυνη» (Karl Marx: «Zur Kritik der Politischen Ökonomie». Berlin 1859, σελ. 38, 39.)

βρίσκει ευχαρίστηση σ' αυτές και τή δουλιὰ αὐτὴ τὴ βλέπει σάν ξεκοίραση. Παρὰ τὶς διαφορὰς ἀνάμεσα στὶς παραγωγικὰς λειτουργίαις του ἔχει ὅτι ἀποτελοῦν μονὰς διάφορες μορφὲς δραστηριότητος τοῦ ἴδιου Ροβινσώνα, δηλαδή ἀπλῶς διάφορους τρόπους τῆς ἀνθρώπινης ἐργασίας. Ἡ ἴδια ἡ ἀνάγκη τὸν ἀναγκάζει νὰ κατανεμίει μὲ ἀκριβεία τὸ χρόνον τοῦ ἀνάμεσα στὶς διάφορες λειτουργίαις του. Ἄν ἡ μιὰ ἀπαιτεῖ ἕνα μεγαλύτερον ἢ μικρότερον μέρος τῆς συνολικῆς δραστηριότητός του, αὐτὸ ἐξαρτεῖται ἀπὸ τὴ μεγαλύτερη ἢ μικρότερη δυσκολία ποῦ ἔχει νὰ ξεπεράσει γιὰ νὰ πετύχῃ τὸ ἐπιθυμητικὸν ἀπέλεγμα ἀποτελέσματος. Ὅλα αὐτὰ τοῦ τὰ διδάσκει ἡ πείρα καὶ ὁ Ροβινσώνας μας πῶς ἀπὸ τὸ ναυτικὸν δέσσωσε ἕνα ρολόγι, ἕνα κατάστημα, μελάνι καὶ πένα ἀρχίζῃ σὲ λίγο, σάν καλὸς ἐγγλέζος ποῦ εἶναι, νὰ κρατᾷ ἡμερολόγιον γιὰ τὸ τί κάνει. Ἡ καταγραφή του περιλαμβάνει ἕναν κατάλογον τῶν ἀντικειμένων χρήσιμων ποῦ κατέχει, τῶν διαφορῶν ἀπορῶν του ποῦ ἀπαιτοῦνται γιὰ τὴν παραγωγή τους, καὶ τέλος τοῦ χρόνον ἐργασίας ποῦ τοῦ στοιχίζουν κατὰ μέσον ὄρου καθορισμέναις ποσότητις αὐτῶν τῶν διαφορῶν προϊόντων. Ὅλες οἱ σχέσεις ἀνάμεσα στὸ Ροβινσώνα καὶ στὰ πράγματα ποῦ ἀποτελοῦν τὸν πλοῦτον του καὶ ποῦ τὸν δημιουργοῦσε ὁ ἴδιος εἶναι ἐδῶ τόσο ἀπλῆς καὶ διάφανες ποῦ θὰ μπορούσε νὰ τὶς καταλάβῃ ἄκομα καὶ ὁ κύριος Μάξ Βιγτ χωρίς ἰδιαίτηρη διανοητικὴ προσπάθεια. Καὶ ὅμως μέσα σ' αὐτὰς περιέχονται διὰ τὰ οὐσιαστικὰ στοιχεῖα ποῦ καθορίζουν τὴν ἀξία.

Ἐς μεταφερόμεν τώρα ἀπὸ τὸ φανταστικὸν νησί τοῦ Ροβινσώνα στὸ σκοτεινὸν εὐρωπαϊκὸν μεσολάον. Στὴ θέσιν τοῦ ἀνεξάρτητον ἀνθρώπου βρίσκουμε ἐδῶ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους ἐκ κατάστασις ἐξάρτησις: δουλοπαρόικους καὶ γαιοκτήμονες, ὑποτελεῖς καὶ τιμηροδότες, κοσμικοὺς καὶ πιστάτους. Ἡ προσωπικὴ ἐξάρτησις γαροακτιοῦ ἐδῶ ἔξισου καὶ τὶς κοινωνικὰς σχέσεις τῆς βίαιης παραγωγῆς, καὶ τὶς σφαιρὰς τῆς ζωῆς ποῦ εἶναι οὐλοδομημέναι πάνω της. Μὰ ἐπειδὴ ἀκριβῶς οἱ προσωπικὰς σχέσεις ἐξάρτησις ἀποτελοῦν τὴ δομημένη κοινωνικὴ βάση, δὲ χρειάζεται οἱ ἐργασίαις καὶ τὰ προϊόντα νὰ παίρουν μιὰ φανταστικὴ μορφή, διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν πραγματικὴν τῶν ὑπαρξῶν. Μπαίνουν στὴν κοινωνικὴ κυκλοφορία σάν ἀγγαρεῖαι καὶ δόσιματα. Ἡ φυσικὴ μορφή τῆς ἐργασίας, τὸ ἰδιαίτερον ποῦ τὴ χαρακτηρίζει καὶ ὄχι ὁ γενικὸς χαρακτήρας της—ὅπως γίνεται πάνω στὴ βάση τῆς ἐμπορευματικῆς παραγωγῆς—ἀποτελεῖ ἐδῶ τὴν ἄμεση κοινωνικὴ τῆς μορφή. Ἀκριβῶς ὅπως ἡ ἐργασία ποῦ παράγει ἐμπορεύματα, ἔτσι καὶ ἡ ἐργασία μὲ τὴ μορφή τῆς ἀγγαρείας μετρεῖται μὲ τὸ χρόνον, ὁ κάθε δουλοπαρόικος ὅμως ἔχει ὅτι ἀπὸ ποῦ ἔξοδον στὴν ὑπηρεσίαν τοῦ ἀφέντη του εἶναι μιὰ καθορισμένη ποσότητα τῆς προσωπικῆς τῆς ἐργατικῆς δυνάμεως. Ἡ δεκάτη ποῦ εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ πληρώσῃ σὸν πατᾶ εἶναι αὐτὸ κατανοητὴ ἀπὸ τὴν εὐλογία τοῦ πατᾶ. Ἐπομένως, ὅπως καὶ ἂν κρινεῖ κανεὶς τὶς προσωπικὰς ποῦ φοροῦν οἱ ἀνθρώποι ὅταν ἀνταρξίζον ἐδῶ ὁ ἕνας τὸν ἄλλο, οἱ κοινωνικὰς σχέσεις τῶν προσώπων στὶς ἐργασίαις τοὺς ἐμφανίζονται πάντως σάν διὰς τοὺς προσωπικὰς σχέσεις καὶ δὲν

μεταμφιέζονται σὲ κοινωνικὰς σχέσεις τῶν πραγμάτων, τῶν προϊόντων τῆς ἐργασίας.

Γιὰ νὰ ἐξετάσουμε τὴν κοινὴ, δηλ. τὴν ἄμεσα κοινωνικοποιημένη ἐργασία δὲ χρειάζεται ν' ἀνατρέξουμε στὴν πρωτόγονη μορφή της ποῦ τὴ βρίσκουμε στὸ κατάλοιπὸ τῆς ἱστορίας ὅλων τῶν πολιτισμένων λαῶν⁹⁰. Ἐνα πῶς κοινὸν παράδειγμα ἀποτελεῖ ἡ ἀγροτικὴ πατριαρχικὴ παραγωγή μιᾶς ἀγροτικῆς οἰκογενείας ποῦ παράγει γιὰ τὶς διὰς τῆς ἀνάγκης γέννημα, ζωὰ νήμα, πανί, ρούχα κλπ. Τὰ διάφορα αὐτὰ πράγματα ἀποτελοῦν γιὰ τὴν οἰκογένειαν διάφορα προϊόντα τῆς οἰκογενεακῆς τῆς ἐργασίας, δὲν ἐπὶτελοῦν ὅμως τὸ ἕνα γιὰ τὸ ἄλλο ἐμπορεύματα. Οἱ διάφορες ἐργασίαις ποῦ παράγουν αὐτὰ τὰ προϊόντα, ἡ γεωργία, ἡ χημιτοτροφία, τὸ κλάσισμο, ἡ ὑφαντικὴ ἢ ραφτικὴ κλπ. εἶναι κοινωνικὰς λειτουργίαις στὴ φυσικὴ τοὺς μορφή, γιὰ εἶναι λειτουργίαις τῆς οἰκογενείας ποῦ ἔχει τὸ διὰ τῆς ἀνθρώπινον καταμερισμὸ τῆς ἐργασίας ἀκριβῶς ὅπως καὶ ἡ ἐμπορευματικὴ παραγωγή. Οἱ διαφορῆς φύλου καὶ ἡλικίας, καθὼς καὶ οἱ φυσικοὶ ὅροι τῆς ἐργασίας ποῦ ἀλλάζον μὰς, μὲ τὴν ἐναλλαγὴ τῶν ἐποχῶν τοῦ ἔτους, ρυθμίζον τὸν καταμερισμὸ τῆς ἐργασίας μέσα στὴν οἰκογένειαν καὶ τὸ χρόνον ἐργασίας τοῦ κάθε ξεχωριστοῦ μέλους τῆς οἰκογενείας. Τὸ ἔξοδον ὅμως τῶν ἀτομικῶν ἐργατικῶν δυνάμεων ποῦ μετρεῖται μὲ τὴ χρονικὴ τους διάρκεια ἐμφανίζεται ἐδῶ ἀνεκτικῶν σάν κοινωνικὸς καθορισμὸς τῶν ἴδιων τῶν ἐργασιῶν, γιὰτὶ οἱ ἀτομικὰς ἐργατικὰς δυνάμεις δροῦν ἐδῶ ἀπὸ ἀνεκτικῶν μόνο σάν ὄργανα τῆς κοινῆς ἐργατικῆς δυνάμεως τῆς οἰκογενείας.

Ἐς φανταστικὸν τέλος γιὰ λόγους ποιτικὰς ἕνα σύλλογον εἰκτεροῦν ἀνθρώπων, ποῦ ἐργάζονται μὲ κοινὰ μέσα παραγωγῆς καὶ ἔξοδουτον αὐτοσυνειδητὰ τὶς πολλὰς τοὺς ἀτομικὰς ἐργατικὰς δυνάμεις σάν μιὰ κοινωνικὴ ἐργατικὴ δύναμη. Ἐδῶ ἐπαναλαμβάνονται ὅλοι οἱ καθορισμοὶ τῆς ἐργασίας τοῦ Ροβινσώνα, μόνο ποῦ ἐπαναλαμβάνονται σὲ κοινωνικὴ ἀντὶ σὲ ἀτομικὴ κλίμακα. Ὅλα τὰ προϊόντα τοῦ Ροβινσώνα ἦταν ἀποκλειστικὰ διὰ τοῦ προσωπικοῦ προϊόν καὶ ἐπομένως ἄμεσα ἀντικείμενα χρήσιμα γι' αὐτόν. Τὸ συνολικὸν προϊόν τοῦ συλλόγου εἶναι κοινωνικὸν προϊόν. Ἐνα μέρος αὐτοῦ τοῦ προϊόντος χρησιμεύει ἑστὰ σάν μέσον παραγωγῆς. Τὸ μέρος αὐτὸ παραμένει κοινωνικὸν

⁹⁰ Ὑποσημείωσις σὴ 2η ἐκδοσις. Ἐν τῷ τελευταίῳ κεφάλῳ διαδόθηκε ἡ γελόια προκατάληψις ὅτι ἡ μορφή τῆς πρωτόγονης κοινοκτημοσύνης εἶναι μιὰ εἰδικὴ διαβητικὴ καὶ ἄκομα ἀποικιστικὴ ρωσικὴ μορφή. Πικνεῖται γιὰ τὴν πτωχαραχικὴν μορφή ποῦ μπορούμε νὰ ἀποδείξουμε τὴν ὅπως τῆς στοὺς ἀρχαίους ῥωμαίους, στοὺς ἀρχαίους γερμανοὺς καὶ στοὺς κελτικὸς ἢ ποῦ ἕνα δόλιχρον δειγματολόγιον τῆς ἀπὸ πολιτικῆς μορφῆς ὑπάρχει ἄκομα στοὺς ἰνδοὺς ἔθνον καὶ σάν ὑποκείμενα. Μιὰ προσεχτικὴ μελέτη τῶν ἀσπαικῶν, εἰδικὰ τῶν ἰνδικῶν, μορφῶν κοινοκτημοσύνης θ' ἀποδείξει, πῶς ἀπὸ τὶς διάφορες μορφῆς τῆς πρωτόγονης κοινοκτημοσύνης προέκτιστον διάφορες μορφῆς τῆς διαβητικῆς τῆς. Ἐστὶ λχ. διάφορα πρότυπα τῆς ρωμαϊκῆς καὶ τῆς ἀρχαίας γερμανικῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας ποῦροῦν νὰ ἐξηγηθῶν μὲ βάση τῆς διάφορες μορφῆς τῆς ἰνδικῆς κοινοκτημοσύνης. (Karl Marx: Zur Kritik der Politischen Oekonomie. Berlin 1859, σελ. 10).

κό. Ένα άλλο μέρος καταναλώνεται από τα μέλη του σπλόγγου σάν μέσο συντήρησης. Γιαυτό πρέπει νά διανεμηθῆ μεταξύ τους. Ὁ τρόπος αὐτῆς τῆς διανομῆς ὄ' ἄλλαιε ἢ ἄλλαιε ὅταν ἄλλαιε ὁ ἰδιαιτερος τρόπος τοῦ ἴδιου τοῦ κοινωνικοῦ παραγωγικοῦ ὀργανισμοῦ καί τοῦ ἀντίστοιχο ἱστορικοῦ ἐπίπεδο ἀνάπτυξης τῶν παραγωγῶν. Μόνο σάν παραλληλισμό μέ τήν ἐμπορευματική παραγωγή προϋποθέτουμε ὅτι τό μερικῶ κάθε παραγωγῶν στή μέσα συντήρησης καθορίζεται ἀπό τό χρόνο τῆς ἐργασίας του. Ἐτσι ὁ χρόνος ἐργασίας θάπαίει ἐδῶ διαλό ρόλο. Ἡ σχεδιασμένη κοινωνική τῶ κατανομή ρυθμίζει τή σωστή ἀναλογία τῶν διαφόρων λειτουργιῶν τῆς ἐργασίας πρὸς τίς διάφορες ἀνάγκες. Ἀπό τήν ἄλλη ὁ χρόνος ἐργασίας χρησιμεύει ταυτοχρόνα σάν μέτρο τῆς ἀτομικῆς συμμετοχῆς τοῦ παραγωγῶν στή κοινή ἐργασία, ἐπομένως καί σάν μέτρο τοῦ μέρους ἐκείνου τοῦ κοινῶ προϊόντος ποῦ θά καταναλωθῆ ἀτομικά. Οἱ κοινωνικές σχέσεις τῶν ἀνθρώπων μέ τίς ἐργασίες τους καί μέ τὰ προϊόντα τῆς ἐργασίας τους παραμένουν ἐδῶ διάφανα ἀπαῆς τόσο στήν παραγωγή ὅσο καί στή διανομή.

Ἐ χριστιανισμός μέ τή λατρεία τοῦ ἀφηρημένῶ ἀνθρώπου ἰδιαιτέρῶ ὁ ἄστικῶ τῶν παραλλαγῶ, ὁ προτεσταντισμός ὁ ντεϊσμός κ.λ. ἀποτελεῖ τήν πύ ἀλλάγη μορφή θρησκείας γύ μὴ κοινωνία ἐμπορευματοπαραγωγῶν, ποῦ ἡ γενική τῶν κοινωνική σχέση παραγωγῆς σινίσταται σὸ ὅτι σχετίζονται μέ τὰ δικὰ τους τὰ προϊόντα σά νά σχετίζονται μέ ἐμπορεύματα, δηλ. μέ ἀξίες, καί σὸ ὅτι μ' αὐτῆ τήν ἐμπορηματῆ μορφή σχετίζονται μεταξύ τους τίς ἀτομικές τους ἐργασίες σάν ὅμοια ἀνθρώπινη ἐργασία. Στούς παλιούς ἀσιατικούς, στούς ἀρχαίους κ.λ. τρόπους παραγωγῆς ἡ μετατροπῆ τοῦ προϊόντος σὲ ἐμπόρευμα, ἡ ἐπομένως ἡ ὑπαρξῆ τῶν ἀνθρώπων σάν ἐμπορευματοπαραγωγῶν, παίζει δευτερεύοντα ρόλο, ποῦ ὅμως γίνεται τόσο πύ σημαντικό ὅσο προσιότερο ἡ κοινότητα μπαίνει σὸ στάδιο τῆς παραγωγῆς τῆς. Καθιστῶ ἐμπορηκῶ λαοὶ ὑπάρχουν μονάχα στή ἐνδιαιμεσία τοῦ ἀρχαίου κόσμου, ὅπως οἱ θεοὶ τοῦ Ἐπίκουρου ἢ ὅπως οἱ ἐβραῖοι στούς πόρους τῆς πολωνικῆς κοινωνίας. Οἱ παλιοὶ ἐκείνοι κοινωνικοὶ παραγωγικοὶ ὀργανισμοὶ εἶναι πύ πύ ἀπλοὶ καί πύ διάφανοι ἀπό τόν ἄστικῶ, στηρίζονται ὅμως εἴτε πάνω στήν ἀνωμότητα τοῦ ἀνθρώπου σάν ἀτόμου ποῦ δέν ἔχει ἄκομα ἀποσπαστῆ ἀπό τόν ὁμῶλό λόγῶ τῆς φυσικῆς σχέσης του μέ τούς ἄλλους ἀνθρώπους τοῦ γένους, εἴτε πάνω σὲ ἄμεσες σχέσεις παραγωγῆς καί ὑποδούλωσης. Καθορίζονται ἀπό μὴ χαμηλῆ βαθμίδα ἀνάπτυξης τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων τῆς ἐργασίας καί ἀπό ἀντίστοιχα περιορισμένες σχέσεις τῶν ἀνθρώπων μέσα στή πλαίσια τοῦ ἴκτου προτεσῆ παραγωγῆς τῆς ζωῆς τους, ἐπομένως ἀπό τίς περιορισμένες σχέσεις μεταξύ τους καί πρὸς τῆ φύση. Αὐτοῦ ὁ πραγματικῶς περιορισμός ἀντικαθαρτίζεται ἰδεατῶ στίς παλιές φυσικῆς καί λαϊκῆς θρησκείας. Ἡ θρησκευτικῆ ἀντανάκλαση τοῦ πραγματικῶν κόσμου μπορεί γενικά νά ἐξαφανιστεῖ μόνο ἀπό τῆ στιγμή ποῦ ὁ σχέσεις τῆς πρακτικῆς καθημερινῆς ζωῆς θά ἐκφράζονται γύ τῶς ἀνθρώπους καθημερινῶ καταφανεῖς λογικές σχέσεις μεταξύ τους καί πρὸς τῆ φύση. Ἡ μορφή τοῦ κοινωνικοῦ προτεσῆ τῆς

ζωῆς, δηλ. τοῦ ἴκτου προτεσῆ τῆς παραγωγῆς; ὄ' ἀβόβαιε τόν μιστικιστικῶ νεφελόδικο πέλαο τῆς μόνο ἀπὸ τῆ στιγμή ποῦ σάν προϊόν μῶς ἐλευθερῆς κοινωνικῆς ἔνωσης ἀνθρώπων θά θρῆσεται κάτω ἀπό τό συνειδητῶ σχεδιασμένο ἐλεγχῶ τους. Γιά τό σκοπῶ αὐτῶ ἀπαιτοῦνται ὡστόσο μὴ ἴλικῆ βάση τῆς κοινωνίας ἡ μὴ σεφῶ ἴλικῶ ὄροι ἔπαφξης, ποῦ μέ τῆ σεφῶ τους πάλι εἶναι τὸ ἀνδοῦρητῶ προϊόν ἐνός μαζοῦ χρόνου καί βασιαντικῶ προτεσῆ ἀνάπτυξης.

Εἶναι ἀλήθεια ὅτι ἡ πολιτικῆ οικονομία ἔχει ἀνάλυση—ἀν καί ἀτελῶ³¹—τῆν ἀξία καί τό μέγεθος τῆς ἀξίας, καί ὅτι ἔχει ἀνακάλυψε τό περιεχόμενο ποῦ κρύβεται μέσα σ' αὐτές τίς μορφές. Δέν ἔχει ὅμως θέσει ποτέ τό ἐρώτημα: γιατί αὐτῶ τό περιεχόμενο ἀπογῶ ἐκείνη τῆ μορφή, γιατί δηλοδῆ ἡ ἐργασία ἐκφράζεται στήν ἀξία καί τό μέτρο τῆς ἐργασίας μέ τῆ χρονική τῆς διάρκεια σὲ μέγεθος τῆς ἀξίας τοῦ

³¹ Τῆν ἀνεπάρκεια τῆς ἀνάυσης τοῦ Ρικάρδου γύ τό μέγεθος τῆς ἀξίας—καί πρόκειται γύ τῆ καλύτερη ἀπ' ὄλες τίς ἀνάλυσεις τῆς—θῶ τῆ σημερινῶ ἔργο ἀπὸ τό τρίτο καί τέταρτο βιβλίῶ τούτου τοῦ ἔργου. Ὅσο ὅμως γύ τῆν ἀξία γενικά, ἡ κλασικῆ πολιτικῆ οικονομία δέν διακρίνει ποσθητῶ ρητῶ καί μέ καθαρῶ ἐπίγωση τῆν ἐργασία ὅπως ἐκφράζεται στήν ἀξία, ἀπὸ τῆν ἴδια ἐργασία ἐφόσον ἐκφράζεται στήν ἀξία χροῆς τοῦ προϊόντος τῆς. Κάνει φυσικῶ πραγματικῶ τῆ διακρίση μὴ ν ἐξετάζει τῆν ἐργασία τῆ μὴ φορῶ ποσοτικῶ καί τῆν ἄλλη ποσικῶ. Δέν τῆς περνῶ ὅμως ἀπὸ τό μυαλό ὅτι ἡ ἀπλή ποσοτικῶ διακρίση τῶν ἐργασιῶν προϋποθέτει τῆν ποσικῶ τῆν ἐνότητα ἢ ὁμοιοτητα, ἐπομένως τῆν ἀναγωγή τους σὲ ἀφηρημένη ἀνθρώπινη ἐργασία. Ὁ Ρικάρδου Τρῶ, συμφωνοῖ μέ τό Ντεστού ντέ Τρασὶ ὅταν λέει: «Μὴ νά εἶναι βέβαιον ὅτι οἱ «φυσικῆς καί πνευματικῆς ἰκανότητές μας εἶναι ὁ μόνος ἀρχικῶς μας πλοῦτος, ὅτι ἡ χροῆς αὐτῶν τῶν ἰκανοτήτων, μὴ κῆσιμα ἐργασία, ἀποτελοῦν τό μόνον πραγματικῶ μας θησαυρῶ, καί ὅτι πάντα ἀπ' αὐτῆ τῆ χροῆς γεννιέται ὅλα τὰ πρῶτα ποῦ εἶναι τὰ ὀνομαζόμενα ἀγαθῶ... εἶναι ἔπισης βέβαιον ὅτι ὅλα αὐτὰ τὰ ἀγαθῶ δέν ἐκπροσωποῦν παρά τῆν ἐργασία ποῦ τὰ δημοῦρησε καί ὅτι ἄν ἔχουν μὴν ἀξία, ἡ ἄκομα δύο διαφορετικῆς ἀξίες, δέν μορφοῦν νῶχουν αὐτές τίς ἀξίες παρά μόνο ἀπὸ τῆν ἀξία τῆς ἐργασίας ἀπὸ τῆν ἴσολα πρὸχρηστων» [Detail de Tracy: «Elements d'ideologie, IVe et Ve parties», Paris 1826, σελ. 35, 36]. Πρὸβλ. Ricardo: «The Principles of Political Economy», 3η ἐκδ., London 1821, σελ. 334]. Ἀνοῦρησε ἄλλοις ὅτι ὁ Ρικάρδου ἀποδίδει σὲ Ντεστού τό δικῶ του βιβλιετῶ νόημα. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι ὁ Ντεστού ἀπὸ τῆ μὴ λέει πῶς ὅλα τὰ πρῶτα ποῦ ἀποτελοῦν τόν πλοῦτον «ἀνταρροασιοῦν τῆν ἐργασία ποῦ τὰ δημοῦρησε», ἀπὸ τῆν ἄλλη ὅμως λέει ὅτι «τίς δύο διαφορετικῆς ἀξίες τους» (ἀξία χροῆς καί ἀξία ἀνταλλατικῆ) τίς παίρνουν ἀπὸ τῆν «ἀξία τῆς ἐργασίας». Λέφτει ἔτσι στή στήσητῆ τῆς ρηδίας οικονομολογίας ποῦ προϋποθέτει τῆν ἀξία ἐνός ἐμπορηματος (ἐδῶ τῆς ἐργασίας) γύ νύ καθορισῶ ὑπερτα τῆν ἀξία ἐνός ἄλλου ἐμπορηματος. Ὁ Ρικάρδου διαβάζει τό Ντεστού ἔτσι σά νύ παρασταινετα ἐργασία (ἢν ἀξία τῆς ἐργασίας) τόσο μέ τῆν ἀξία χροῆς, ὅσο καί μέ τῆν ἀνταλλατικῶ ἀξία. Τὸ δισητῶ ὅμως χαρακτηρῆ τῆς ἐργασίας ποῦ παρουσιάζεται διαλό, τὸν ἐξεχωρίζει ὁ ἴδιος ὁ Ρικάρδου τόσο λίγα, ποῦ ὄλο τό κεφάλαιο: «Ἀξία καί πλοῦτος, οἱ διακρίνομενες ἰδιότητες τους» εἶναι ὑποχρησμένοι νύ διακρίνεται μέ ὅσο μέ τίς κοινοτικῆς ἐνός Ζ. Μ. Σαῆν. Γιαυτό ἀσφίβεις μένει τελικῶ κατῶπλοχος ἀπὸ τό γεγονός ὅτι ὁ Ντεστού ἐπὶ ἐνός ἀλφεινα ὅτι ἀπὸ τῆ μὴ συμφωνεῖ μαζί του σὲ ἴσητητα τῆς ἐργασίας σάν πηγή ἀξίας, ἀπὸ τῆν ἄλλη συμφωνεῖ καί μέ τό Σαῆν σὲ ἴσητητα τῆς ἔννοιας τῆς ἀξίας.

προϊόντος της εργασίας³²; Τύποι που στο κοινολόγιο τους είναι γραμμένο ότι άνθρωποι σ' έναν κοινωνικό σχηματισμό, όπου το προτόξ της παραγωγής κυριαρχεί πάνω στον άνθρωπο και όχι ο άνθρωπος πάνω στο προτόξ της παραγωγής, αποτελούν για την άστική της συνείδηση μίαν ξένοιαυτή φυσική αναγκαιότητα όπως και η ίδια η παραγωγική εργασία. Γι' αυτό, τους προαστικούς παραγωγικούς οργανισμούς ή πολιτική οικονομία τους μεταχειρίζεται ακριβώς όπως οι πατέρες της εκκλησίας μεταχειρίζονται τις προχριστιανικές θρησκείες³³.

³² Μία από τις βασικές ελλείψεις της κλασικής πολιτικής οικονομίας είναι ότι δεν κατάφερε ποτέ από την ανάλυση του έμπορεύματος και ειδικότερα της αξίας του έμπορεύματος να βρει τη μορφή έκθεσης της αξίας που τη μετατρέπει ακριβώς σε ανταλλακτική αξία. Ίσως-ίστα οι καλύτεροι εκπρόσωποι της, όπως ο Α. Σμιθ ή ο Ρικάρδο, πραγματευόταν τη μορφή της αξίας σαν κάτι τελειώς το άδαφορο ή σαν κάτι το έξωτερωκό για την ίδια τη φύση του έμπορεύματος. Ή ατία για αυτό δε βρίσκεται μόνο στο ότι την προσοχή τους την αποφορά όλο-τελα ή ανάλυση του μεγέθους της αξίας. Ή ατία βρίσκεται βαθύτερα. Ή μορφή αξίας του προϊόντος της εργασίας είναι ή πιο άσηχημη, μά και ή πιο γενική μορφή του άστικού τρόπου παραγωγής, που έτσι χαρακτηρίζεται σαν ένα ιδιαίτερο είδος κοινωνικής παραγωγής ή επομένως χαρακτηρίζεται ταυτόχρονα και ιστορικά. Όταν λοιπόν την πάρε κανείς κατά λάθος για την αιώνα φυσική μορφή της κοινωνικής παραγωγής, παραβλέπει αναγκαστικά και το ειδικό της μορφής της αξίας, επομένως το ειδικό της μορφής του έμπορεύματος, και στην παρατέρα εξέλιξη, της μορφής του χρήματος, της μορφής του κεφαλαίου κλπ. Γι' αυτό βρισκόμμε στους οικονομολόγους που συμφωνούν από-λυτα ότι ο χρόνος εργασίας είναι το μέτρο του μεγέθους της αξίας, τίς πιο παροδές και πιο αντιφατικές αντίληψεις για το χρήμα, δηλ. για την διοικησιμότητα μορφή του γενικού ισοδυναμίου. Αυτό προβάλλει χτυπητά πέρ, όταν πραγματισμώς το τραπεζικό σύστημα, όπου δεν τά βγαίνουν πια έξω με τους συνηθισμένως όρισμούς του χρήματος. Ψ αντίθεση με αυτό γεννήθηκε ένα παλιονομομένο έμποροκρατικό σύστημα (Γκανιό κλπ.), που στην αξία βλέπει μόνο την κοινωνική μορφή, ή πιο σωστά μόνο την άλική όψη της.—Ής σημειώθηκε μιά για πάντα ότι όταν λέω κλασική πολιτική οικονομία εννοώ όλη την πολιτική οικονομία από τον Ουίλ. Πέττυ και δώ, που ξεφεύρουνε την έσωτερική άλληλολογία των άστικών σχέσεων παραγωγής, σε αντίθεση με τη ρωδιαία πολιτική οικονομία που στρουφορμίζει μόνο μέσα στη φαινομενική άλληλολογία, και που εισημασάται πάντα από την αρχή το ύλικό που έχε προσφέρει από καθορ ή εμπορικομική πολιτική οικονομία με σκοπό να δώσει μίαν άνεκτη για τους άστους έμνημεια, ως ποίμε των πιο χρονοκομμένον φαινομένων της οικονομικής ζωής, ποσοπομοσμένης στη καθημερινές ανάγκες του άστου. Κατά τά άλλα όμως περοβόλεται να συστηματοποιηθεί, να λεπιολογεί και να διακερσίνεη σαν αιώνας άστικής τίς ρωδιαίες και αντίφασες αντίληψεις των παρωτων της άστικής παραγωγής για το άικό τους τον κόσμο σαν τον καλύτερο άτι όλους τους κόσμους.

³³ Ο οικονομολόγος έχουν το δικώ τους ιδώμοφορο τρόπο που άνεργούν. Γι' αυτούς ύπαρχον μόνο δύο είδη θεσμών, οι τεχνικοί και οι φυσικοί θεσμοί. Οι θεσμοί της φεουδαρχίας είναι τεχνικοί, ενώ οι θεσμοί της άστικής τάξης είναι φυσικοί. Στο σύστημα αυτό μοιζών με τους θεολόγους που έβροβόλουν επίσης δύο είδη θερμοκειών. Κάθε θερμοκεία που δέν είναι ή δική τους είναι άπνοση του ανθρώπου, ή δική τους όμως είναι άποκαλυψη του θεού.—Έτσι λοιπόν ύπρχε κάποτε ιστορία, στο έβρε όμας δέν θύ ύπόλογ; (Karl Marx: «Misére de la Philosophie. Réponse à la Philosophie de la Misère par M. Proud-

Πόσο πολύ γελείται ένα μέρος των οικονομολόγων από τό φετιχισμό που χαρακτηρίζει τον κόσμο των έμπορευματοπων ή από την ύλική όψη των κοινωνικών καθορισμών της εργασίας, τό άδοξείζεμε μεταξύ άλλων ή άναρχή και άνοσία διαμάρχ για τό όλο της φύσης στή δημιουργία της ανταλλακτικής αξίας. Έπειδή ή ανταλλακτική αξία είναι ένας καθορισμένος κοινωνικός τρόπος έκφρασης της εργασίας που ζοδεύετρε για ένα πράγμα, δέν μπορεί να περιεχε περισσότερη φυσική ύλη άπ' ότι περιεχε λχ. ή τιμή του συναλλάγματος.

Έπειδή ή μορφή του έμπορεύματος είναι ή πιο γενική και ή πιο άνεξέλικτη μορφή της άστικής παραγωγής, που γ' αυτό τό λόγω έμφανίζεται ναρχίς άν και όχι με τον ίδιο κυρίαρχο και έπομένως χαρακτηριστικό τρόπο που έχει σήμερα, φαίνεται ότι είναι ακόμα σχετικά εύκολο να διαγνώσει κανείς τό φετιχικό χαρακτήρα της. Στίς πιο συγκεκομμένες μορφές εξαφανίζεται ακόμα κι αυτή ή φαινομενική απλό-τητα. Από που πηγαίον οι άπάτατες του νομισματοκορατικού συστήματος (Monetarysystem); Από τό ότι δέν έβλεπε πός ο χρυσός και τό άσημ παρασταίνον σαν χρήμα μιά κοινωνική σχέση παραγωγής, μόνο που την παρασταίνον με τη μορφή φυσικών πραγμάτων που έχουν παροδές κοινωνικές ιδιότητες. Καί ή σύγχρονη πολιτική οικονομία που κοιτάζει άφρηηλού τό νομισματοκορατικό σύστημα χαμογέλο-ντας καταδεικνύει—μήπως ο δικός της φετιχισμός δέν γίνεται χειροποι-

hon», 1847, σελ. 113). Πραγματικά άστειος είναι ο κ. Μασατύ που φαντάζεται ότι οι άρχαίοι έλληνες και ρωμαίοι ζούσαν μόνο από τη ληστεία. Όταν όμως αιώνας σπέχμε ζει κανείς από τη ληστεία, πρέπει πάντα να πάσχει κάτι για νά τό ληστεία ή τό άντικείμενο της ληστείας πρέπει ν' άναπαράγετρε διαρκώς. Φαίνεται λοιπόν ότι και οι έλληνες και οι ρωμαίοι είχαν τό δικώ τους προτόξ της παραγωγής, επομένως μίαν οικονομία, που άποτελεσε την ύλική βάση του κόσμου τους, ακριβώς όπως ή άστική οικονομία άποτελεί την ύλική βάση του σημερνού κόσμου. Ή μήπως ο Μασατύ έχει τη γνώμη ότι ένας τρόπος παραγωγής που στηρίζεται στην εργασία των δούλων, στηρίζεται σ' ένα σύστημα ληστείας; Ήν είναι έτσι, πατάει σε έπικίνδυνο έδαφος. Ήν ένας γίνοντας της σκέψης σαν τον Άριστοτέλη γελάσμε στην έκτίμηση της εργασίας των δούλων, γιατί νά έχει όίνα ένας νωο-οικονομολόγος όπως ο Μασατύ στην έκτίμηση της μισθωτής εργασίας;—Έπωφελοδμία από την εικόνα για ν' άντικρούστω σύστημα μίαν άτίτηρη που μού έβραγε από μιά γεμονω-μερικανική έρμημίδα, όταν έδωδθη τό σύγγραμμ μω: «Zur Kritik der Politischen Oekonomie» [Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας], 1859. Ή αντίληψη αυτή έλεγε πός ή άποψη μω, ότι ο καθορισμένος τρόπος παραγωγής και οι σχέσεις παραγωγής που άντιστοιχόν κάθε φουά σ' αίτιον, με δύο λόγια: ή οικονομική διαρθρωση της κοινωνίας είναι ή πραγματική βάση, που πάνω της θρόνεται ένα νομικό και πολιτικό οικοδόμημα και στην όποία άντιστοιχόν όρισμένες μορφές κοινωνικής συνείδησης, ότι «ο τρόπος παραγωγής της ύλικής ζωής καθορίζει τό κοινωνικό, πολιτικό και πνευματικό προτόξ της ζωής γενικά» (K. Μάρξ: «Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας», Πρόλογος)—ότι δια αυτά είναι βέβαια σωστά για τό σημερνό κόσμο όπου κυριαρχόν τά ύλικά συμφέροντα, ότι όμως δέν είναι σωστά ούτε για τό μεσαίωνα, όπου κυριαρχούσε ο καθολικισμός, ούτε για την Άθήνα και τη Ρώμη, όπου κυριαρχούσε ή πολιτική. Πρώτ' άπ' όλα ξενίζει.

στός μόλις άρχισει νά πραγματοποιείται τό κεφάλαιο; Πόσος καιρός είναι πού ξεφώνιστηκε ή φυσικοκρατική αίτιαπάτη ότι ή γαιοπρόσδοδος φυτρώνει άπό τό έδαφος και όχι άπό τήν κοινωνία;

Γιά νά μίν προτζέσουμε όμως άραει έδώ ακόμα ένα παράδειγμα σχετικά μέ τήν ίδια τή μορφή τού έμπορευματος. Άν τά έμπορευματα μορδοσαν νά μλήσουν θάλεσαν: ή άξία μας χρήσης μπορεί νά ενδιαφέρει τόν άνθρωπο. Έμιας σάν πράγματα δέν μιά άφορα. Αυτό όμως πού άφορά έμιας σάν πράγματα, είναι ή άξία μας. Αυτό τό άποδείξει αυτή ή ίδια ή κυλοφορία μας σάν πράγματα-έμπορευματα. Σχετίζομαστε μεταξύ μας μόνο σάν ανταλλαχτικές άξίες. Άς ακούσουμε τώρα πώς μιλάει ό οικονομολόγος μέσα άπό τήν έμπορευματική ψυχή του: «Η άξία (ή ανταλλαχτική άξία) είναι ιδιότητα των πραγμάτων, ό πλούτος (ή άξία χρήσης) είναι ιδιότητα τού ανθρώπου. Μ' αυτή τήν έννοια ή άξία προϋποθέτει αναγκαστικά τήν ανταλλαγή, ό πλούτος όχι»³⁴. «Ό πλούτος (ή άξία χρήσης) είναι ιδιότητα τού ανθρώπου, ή άξία είναι ιδιότητα των έμπορευμάτων. Ένας άνθρωπος ή μιά κοινωνία είναι πλούσιος, ένα μαργαριτάρι ή ένα διαμάντι είναι πολιτίμα... Τό μαργαριτάρι ή τό διαμάντι έχουν άξία σάν μαργαριτάρι ή διαμάντι»³⁵. «Ός τώρα κανένας χημικός δέν ανακάλυψε ακόμα ανταλλαχτική άξία στό μαργαριτάρι ή στό διαμάντι. Οι οικονομολόγοι πού ανακάλυψαν αυτή τή χημική ούστια και πού διατυπώνουν τήν ιδιαίτερη άξίωση ότι τους διακρίνει βαθύ κριτικό πνεύμα, βρίσκουν ώστόσο ότι ή άξία χρήσης των πραγμάτων είναι ανεξάρτητη άπό τίς ιδιότητές τους σάν πράγματα, ενώ αντίθετα σάν πράγματα πού είναι ή άξία τους άνήκει. Αυτό πού έδραιώνει αυτή τή σκέψη τους είναι ή άξία τούς άνήκει. Αυτό πού έδραιώνει αυτή τή σκέψη τους είναι τό παρωδωδό περιστατικό ότι ή άξία χρήσης των πραγμά-

τό γεγονός ότι άρέσει σέ μερικούς νά προϋποθέτουν ότι έμειναν άγνωστες σέ κάποιον οι παρήνωστες ωτέες φιλοφρονές γιά τό μεσαίωνα και τόν άρχαίο κόσμο. Ένα πράγμα είναι ξεκάθαρο, ότι ό μεσαίωνα; δέν μορδοσει νά ζει άπό τόν καθολικισμό και ό άρχαίος κόσμος άπό τήν πολιτική. Άπειναςτίς ό τρόπος πού κερδίζαν τά μέσα γιά τή ζωή τους έξηγει γιατί τόν κύριο ρόλο τόν έπαιζε στήν άρχαιότητα ή πολιτική και στό μεσαίωνα ό καθολικισμός. Κατά τά άλλα δέν χρειάζεται νά γνωρίζει κανείς και πολύ τήν ιστορία της Ρωμαϊκής Δημοκρατίας γιά νά ξέρει λχ. ότι ή ιστορία της γαλοχρησίας άποτελεί τήν άπόκρυφη ιστορία της. Άπό τήν άλλη ό Δόν Κιζότης πλήρωσε κώλας τήν πλάη ότι οι πλανόδιαι τίποτες συμβιβάζονται έξίσου μέ όλες τίς οικονομικές μορφές της κοινωνίας.

³⁴ «Value is a property of things, riches of men. Value, in this sense necessarily implies exchange, riches do not» («Observations on certain verba disputes in Political Economy, particularly relating to value and to demande and supply». London 1821, σελ. 16).

³⁵ «Riches are the attribute of man, value is the attribute of commodities. A man or a community is rich, a pearl or a diamond is valuable... Al pearl or a diamond is valuable as a pearl or diamond». S. Bailey: «A critical Dissertation etc., σελ. 165».

των πραγματοποιείται γιά τόν άνθρωπο χωρίς ανταλλαγή, επομένως στήν άμση σχέση ανάμεσα στό πράγμα και στόν άνθρωπο, ενώ ή άξία τους αντίθετα πραγματοποιείται μόνο στήν ανταλλαγή, δηλ. μέσα σ' ένα κοινωνικό προτζές. Πούός δέ θυμάται μέ τήν ευχαρία τόν αγαθό Ντόγκμπερν πού έλεγε στό νυχτοφύλακα Σηρόλ: «Τό νά είσαι άνθρωπος άποστάσιος είναι χάρισμα των περιστάσεων, τό νά ξέρεις όμως άνάγνωση και γραφή είναι χάρισμα της φύσης»³⁶.

³⁶ «Ό συγγραφέας των «Observations» και ό Σ. Μπαίλιου κατηγορούν τόν Ρικάρδο ότι μετάρρεψε τήν ανταλλαχτική άξία άπό κάτι τό σχετικά σέ κάτι τό άπόλυτο. Στήν πραγματικότητα έκανε τό αντίθετο. Έχει άναγαιεί τή φαινομενική σχετικότητα πού κατέχουν αυτά τά πράγματα, λχ. τό διαμάντι και τό μαργαριτάρι σάν ανταλλαχτικές άξίες, στήν αληθινή σχέση πού κριφεται πίσω άπό τή φαινομενική όψη, στη σχετικότητα τους σάν απλές έκφρασεις της ανθρώπινης εργασίας. Όταν οι όπαδοί του Ρικάρδο άπαντούν στόν Μπαίλιου χροηκομμένα, όχι όμως και εύστοχα, αυτό γίνεται μόνο γιατί δέ βρήκαν στόν Ρικάρδο τόν ίδιο καμιά πληροφορία γιά τήν έσωτερική άλλλληλοχρησία της άξίας; και της μορφής της άξίας ή της ανταλλαχτικής άξίας.